

137. Там само. – Арк. 3.

138. Там само. – Спр. 34. – Арк. 1; Спр. 74. – Арк. 70 зв.

139. Там само. – Спр. 61. – Арк. 2.

Олександр Коваленко

Едиційна археографія у доробку й діяльності Чернігівської губернської вченої архівної комісії

Чернігівська губернська вчена архівна комісія (далі – ЧАК) була створена 1896 р. за ініціативою місцевої громадськості, а її «хрещеним батьком» слушно вважали видатного українського історика О.М. Лазаревського¹. Згідно з урядовим «Положенням» на комісію насамперед покладалися функції, пов'язані з охороною і впорядкуванням місцевих архівів. Водночас ЧАК впродовж майже чверті століття фактично відігравала роль провідного історико-краєзнавчого осередку на терені Північного Лівобережжя. У науковому відношенні вона підлягала Петербурзькому археологічному інституту, в адміністративному – чернігівському губернатору. На почесну посаду голови комісії обиралися, як правило, авторитетні громадські діячі або можновладці, як-от Г.О. Милорадович, Є.М. Зеленецький, О.О. Хвостов, В.Д. Голіцин, О.К. Рачинський, П.Я. Дорошенко. Але ключовою фігурою у повсякденній діяльності ЧАК був зазвичай правитель справ. Його обов'язки послідовно виконували П.М. Тиханов, П.М. Добровольський і В.Л. Модзалевський. Крім правителя справ до числа штатних співробітників комісії належали тільки хранитель музею та архіву і сторож. Решта членів (їх кількість у 1915 р. перевищила 150 чол.) брала участь у роботі ЧАК на громадських засадах і сплачувала щорічні грошові внески. Відсутність чіткого правового статусу, хронічна нестача коштів почасти компенсувалися ентузіазмом аматорів старовини й матеріальною підтримкою з боку органів місцевого самоврядування і окремих меценатів.

Головною організаційною формою діяльності ЧАК було проведення засідань, на яких розглядалися поточні справи, заслуховувались наукові доповіді та повідомлення. Крім того, члени комісії вивчали архівні документи, здійснювали археологічні розкопки, збирали фольклорно-етнографічні матеріали, піклувалися про стан пам'яток історії та культури, упорядковували бібліографічні покажчики. Комісія мала свій друкований орган – протягом 1898–1918 рр. побачили світ 12 випусків «Трудов Черниговской губернской ученой архивной комиссии» (далі – «Труды ЧАК»). Кожний з них звичайно містив протоколи засідань комісії, наукові праці та археографічні публікації. Окремими брошурами було видано «Отчеты Черниговской губернской ученой архивной комиссии» за 1903 і 1909–1915 рр. Оскільки поточний архів ЧАК загинув у роки останньої війни, «Труды» і «Отчеты» комісії, а також публікації у місцевій пресі залишаються основним джерелом інформації про її діяльність.

Одне з головних завдань, покладених урядом на комісії, полягало у створенні губернських історичних архівів. Лише 8 комісій (з 44!), у тому числі й ЧАК, спромоглися реалізувати цю настанову на практиці. Наприкінці 1915 р. в архіві ЧАК нараховувалось понад 20 тис. справ, зокрема фонди колишніх Чернігівського і Новгород-Сіверського намісницьких правлінь другої половини XVIII ст., Чернігівської міської думи XVIII–XIX ст., частина матеріалів Генерального опису Лівобережної України 1765–1769 рр. та ін. На заваді подальшому розширенню архіву, однак, постав брак приміщень. Водно-

час тривав науковий опис зібрання, проте його результати були оприлюднені тільки частково. Згодом, за радянських часів, найцінніші документи з архіву ЧАК були передані до центральних архівосховищ України, деякі загинули, а рештки – так звана «Архівна колекція ЧАК» – зберігаються у Державному архіві Чернігівської області².

Значне місце у діяльності ЧАК належало едиційній археографії. Загалом публікації документальних і наративних джерел становили близько 60 % матеріалів, надрукованих на сторінках «Трудов ЧАК». Причому питома вага власне археографічних студій дедалі зростала, і з «легкої руки» В.Л. Модзалевського зредаговані ним 8-12 випуски «Трудов ЧАК» були на три чверті укомплектовані історичними джерелами. Документи публікувалися як тематичними добірками, так і у вигляді додатків до статей та заміток. Крім того, окремими виданнями комісія запровадила у науковий обіг синодик Любецького Антонієвського монастиря і актову книгу міста Стародуба 1693 р.

Переважна більшість опублікованих документів – це джерела другої половини XVII–XVIII ст. 3-поміж них на особливу увагу заслуговує документальна спадщина Стародубського міського уряду другої половини XVII ст. Значний інтерес становлять топографічні описи річок Чернігівського полку, міст Чернігова, Ніжина і Сосниці з повітами другої половини XVIII ст. Унікальною у своєму роді залишається добірка матеріалів до біографії стародубського полковника кінця XVII ст. Т. Олексійовича. Джерела першої половини XIX ст. репрезентують документи з історії формування ополчення 1812 р. та підготовки селянської реформи 1861 р. на Чернігівщині, листування місцевих громадських діячів, сімейні хроніки дворянських родин.

Окрім документів, що зберігалися у місцевих архівах, ЧАК публікувала джерела з архівосховищ Києва, Москви, Петербурга, Харкова, приватних зібрань та колекцій. Поволі емпіричним шляхом було напрацьовано певний досвід едиційної діяльності. Слід передусім відзначити досить високий археографічний рівень публікацій, здійснених В.Л. Модзалевським. У загальних рисах розроблена ним методика передачі тексту джерел нагадує принципи транслітерації. Це не виключало й інші підходи – деякі документи було підготовлено до друку за спрощеною методикою або опубліковано у витягах чи регестах. Нарешті, декілька документальних пам'яток було видруковано фотомеханічним способом. Що ж до інших елементів археографічного оформлення публікацій, то єдиних вимог у цьому відношенні ЧАК виробити не вдалося. Відтак характер заголовків, легенд, науково-довідкового апарату цілковито залежав від суб'єктивних уподобань і наукової ерудиції кожного з публікаторів.

Перша світова війна певною мірою загальмувала діяльність ЧАК і унеможливила реалізацію низки едиційних проектів. Втім, це не зашкодило репутації комісії, яка залишалася однією з найавторитетніших історико-архівних інституцій України. В екстремальній ситуації, що склалася за доби визвольних змагань, її функції частково перебрав Комітет охорони пам'яток старовини і мистецтва на Чернігівщині, створений у травні 1917 р. на чолі з В.Л. Модзалевським. І хоча протягом 1918–1919 рр. засідання ЧАК подеколи і скликалися, її діяльність поступово зійшла нанівець. Останню спробу «реанімувати» комісію було здійснено в квітні 1920 р., але і вона виявилась марною...

Кращі традиції ЧАК успадкували Чернігівське наукове товариство, Чернігівський крайовий історичний архів і Чернігівський державний музей, які відіграли виключно важливу роль у розгортанні історичних студій в регіоні за умов національно-культурного відродження 20-х рр. XX ст.

Систематизацію археографічних проектів ЧАК здійснено у хронологічній послідовності згідно із методикою, запропонованою Інститутом української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського у 1993 р. у контексті підготовки серійного видання «Едиційна археографія в Україні у

XIX-XX ст.: Плани, проекти, програми видань». Натоді, однак, під цією назвою побачив світ тільки перший (і досі єдиний) випуск³. Згодом було опубліковано впорядковану за цією ж методикою (хоча і з деякими відступами) статтю С.В. Абросимової та О.І. Журби про археографічний доробок Катеринославської губернської вченої архівної комісії⁴.

1. Докладніше про утворення та діяльність Чернігівської губернської вченої архівної комісії див.: *Ткаченко М.* З нової історіографії Чернігівщини // Чернігів і Північне Лівобережжя. – К., 1928. – С. 493, 496–497; *Федоренко П.* Нариси з історії вивчення Чернігівщини // Записки Чернігівського наукового товариства. – Чернігів, 1931. – Т.1. – Праці історично-краєзнавчої секції. – С. 29–31; *Сарбей В.Г.* Вклад губернських архівних комісій в історіографію України // Друга республіканська наукова конференція з архівознавства та інших спеціальних історичних дисциплін: Друга секція. – К., 1965. – С. 265–268; *Коваленко О.Б.* Чернігівська архівна комісія: До 80 – річчя з дня заснування // Український історичний журнал. – 1976. – № 12. – С. 121–125; *Малиневская В.М.* Развитие исторического краеведения на Черниговщине в конце XIX–начале XX вв.: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. – К., 1990; *Курас Г.М.* Чернігівська архівна комісія та її внесок у вивчення історії України: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – Дніпропетровськ, 1992; *Симоненко І.* Губернські вчені архівні комісії в Україні: історіографічний огляд і бібліографічний покажчик. – К., 2003. – С. 51–52, 100–108; та ін.

2. Державний архів Чернігівської області. – Ф. 674. – Оп. 1-3. – Спр. 1–175.

3. Едиційна археографія в Україні у XIX–XX ст.: плани, проекти, програми видань. – К., 1993. – Вип. 1.

4. *Абросимова С.В., Журба О.І.* Едиційна археографія в Україні у XIX–XX століттях: плани, проекти, програми видань. Катеринославська учена архівна комісія (1903–1919 рр.) // Дніпропетровський історико-археографічний збірник. – Дніпропетровськ, 2001. – Вип. 2. – С. 430–452.

ЧЕРНІГІВСЬКА ГУБЕРНСЬКА ВЧЕНА АРХІВНА КОМІСІЯ

1897

1. Матеріали до біографії чернігівського архієпископа кінця XVII ст. Феодосія Углицького

– на засіданні 15 червня 1897 р. було порушено питання про публікацію у «Трудах ЧАК» добірки документів з місцевих архівів про життя та діяльність чернігівського архієпископа кінця XVII ст. Феодосія Углицького. Її упорядкування доручено М.А. Доброгаєву. На засіданні 1 вересня 1897 р. він «зачитав декілька невиданих документів, що стосуються життя та діяльності Феодосія».

Труды ЧАК. – Чернигов, 1898. –

Вып. 1. – Отд. I. – С. 28, 33.

Опубл.: Материалы для жизнеописания святителя Феодосия, Черниговского чудотворца // Труды ЧАК. – Чернигов, 1898. – Вып. 1. – Отд. II. – С. 1–44 (27 документів «почасти з рукописних збірників, частково з рідкісних періодичних видань» з передмовою М. А. Доброгаєва)

Рец.: Киевская старина. – 1899. – № 2. – Отд. II. – С. 122–123.

2. «Въновный реестр» поручика О.А. Федоровича 1786 р.

– на засіданні 1 вересня 1897 р. на пропозицію П.М.Тиханова ухвалено надрукувати у «Трудах ЧАК» «Въновный реестр» (розпис посагу за дружиною) поручика О.А. Федоровича 1786 р.

Труды ЧАК. – Чернигов, 1898. –

Вып. 1. – Отд. I. – С. 34.

Опубл.: Бытовой памятник // Труды ЧАК. – Чернигов, 1898. – Вып. 1. – Отд. II. – С. 45 – 48 (публікацію супроводжує передмова П.М. Тиханова, у якій стисло схарактеризовано принципи передачі тексту пам'ятки).

3. Любецький синодик

– на засіданні 20 жовтня 1897 р. Г.О. Милорадович запропонував видати власним коштом як додаток до «Трудов ЧАК» факсиміле синодика Любецького Антоніївського монастиря – важливого джерела з історії Чернігово-Сіверщини XIII–XVIII ст. (за списком XVIII ст.). До цього питання комісія поверталася на своїх засіданнях 8 січня 1899 р., 28 лютого 1900 р., 1 і 14 вересня 1902 р. На засіданні 21 грудня 1902 р. А.В. Верзилов виголосив повідомлення «Любецький синодик як історичне джерело».

Труды ЧАК. – Чернигов, 1898. – Вып. 1. – Отд. I. – С. 41.;

Труды ЧАК. – Чернигов, 1900. – Вып. 2. – Отд. I. – С. 3;

Труды ЧАК. – Чернигов, 1900. – Вып. 3. – Отд. I. – С. 54;

Труды ЧАК. – Чернигов, 1903. — Вып. 5. — Отд. I — С. 11, 22, 108.

Опубл.: Любецкой синодик. – Чернигов, 1902 (факсиміле пам'ятки).

1900

4. Листи графа Г.Г. Кушеля до сина О.Г. Кушеля-Безбородька (1812–1826 рр.)

– на засіданні 28 лютого 1900 р. П.М. Тиханов повідомив про підготовку до друку в «Трудах ЧАК» добірки неопублікованих листів графа Г.Г. Кушеля до сина О.Г. Кушеля-Безбородька.

Труды ЧАК. – Чернигов, 1900. – Вып. 3. – Отд. I. – С. 54.

Опубл.: Письма графа Григория Григорьевича Кушелева к своему сыну Александру // Труды ЧАК. – Чернигов, 1900. – Вып. 3. – Отд. II. – С. 1–4, 1–79 (42 листи з передмовою).

1902

5. Топографічні описи міст Чернігова, Ніжина та Сосниці кінця XVIII ст.

– на засіданні 30 січня 1902 р. П.М. Тиханов запропонував надрукувати у «Трудах ЧАК» топографічні описи Чернігова, Ніжина та Сосниці з повітами кінця ХУІІІ ст., які надійшли до комісії з Сенатського архіву в Петербурзі.

Труды ЧАК. – Чернигов, 1902. – Вып. 4. – Отд. I. – С. 19.

Опубл.: Топографические описания городов Чернигова, Нежина и Сосницы с их поветами (Рукописи 1783 года) // Труды ЧАК. – Чернигов, 1902. – Вып. 4. – Отд. II. – С. 137–222 (публікацію супроводжує передмова П.М. Добровольського). Як згодом довів П.К. Федоренко, П.М. Добровольський помилково датував рукопис 1783 р. Насправді, це лише фрагмент «Топографического описания Малороссийской губернии», упорядкованого не раніше 1796 р. (*Федоренко П.* Нариси з історії вивчення Чернігівщини // Записки Чернігівського наукового товариства. – Чернігів, 1931. – Т. I. – Праці історично-краєзнавчої секції. — С. 9–10).

6. Документи з історії Чернігівської чоловічої гімназії

– на засіданні 3 червня 1902 р. П.М. Добровольський запропонував опублікувати у «Трудах ЧАК» підготовлену ним добірку документів з історії Чернігівської чоловічої гімназії – одного з найстаріших середніх навчальних закладів Лівобережної України. Це питання розглядалося також на засіданнях 4 жовтня 1903 р. і 6 березня 1904 р.

Труды ЧАК. – Чернигов, 1902. – Вып. 4. – Отд. I. – С. 45–46;

Труды ЧАК. – Чернигов, 1905. – Вып. 6. – Отд. I. – С. 35–38.

Опубл.: *Добровольский П.М.* К истории Черниговской мужской гимназии: Архивные материалы // Черниговские губернские ведомости. – Часть неофициальная. – 1902–1903 (документи, друкувалися з продовженням; є окрема відбитка).

1903

7. Матеріали до біографії Г.І. Успенського

– на засіданні 29 липня 1903 р. П.М. Добровольський виступив з повідомленням про юнацькі роки видатного російського письменника Г.І. Успенського, що пройшли у Чернігові. Джерельну базу студії становили документи з архіву Чернігівської чоловічої гімназії. Цей же сюжет, але на підставі особистих спогадів, висвітлив І.Л. Шраг. Комісія ухвалила опублікувати матеріали про чернігівський період біографії Г.І. Успенського у «Трудах ЧАК». Згодом, на засіданні 25 серпня 1903 р. комісія заслухала спогади сестри Г.І. Успенського О.І. Богуславської у запису П.М. Добровольського. Нарешті, на засіданні 4 жовтня 1903 р. біографічні відомості про Г.І. Успенського узагальнив у своєму рефераті М.М. Могилянський.

Труды ЧАК. – Чернигов, 1905. – Вып. 6. – Отд. I. – С. 12–16, 31, 35.

Опубл.: Добровольский П.М. Материалы для биографии Глеба Ивановича Успенского // Труды ЧАК. – Чернигов, 1905. – Вып. 6. – Отд. II. – С. 141 – 157 (окрім архівних документів, поданих у вигляді витягів та реєстрів, публікатор використав спогади О.І. Богуславської).

8. Листи Т.Г. Шевченка до Ф.Л. Ткаченка

– на засіданні 4 серпня 1903 р. В.В. Баршевський запропонував опублікувати у «Трудах ЧАК» чотири листи Т.Г. Шевченка до Ф.Л. Ткаченка із власного зібрання. Комісія доручила Г.О. Коваленку підготувати листи до друку. Але оскільки згодом з'ясувалося, що ці листи Т.Г. Шевченка вже запроваджені до наукового обігу, комісія відмовилась від їх публікації.

Труды ЧАК. – Чернигов, 1905. – Вып. 6. – Отд. I. – С. 24–25.

1904

9. Грамота чернігівського архієпископа Феодосія Углицького козацькому отаману с. Шатрищі, що на Новгород-Сіверщині, П. Сенченку на право спорудження млина на р. Драч у володіннях архієпископської кафедри від 29 серпня 1694 р.

– на засіданні 22 грудня 1904 р. було оприлюднено грамоту чернігівського архієпископа кінця XVII ст. Феодосія Углицького, яку надіслав на розгляд комісії мешканець с. Шатрищі Новгород-Сіверського повіту Т.С. Конча. Комісія ухвалила надрукувати факсиміле грамоти у додатку до «Трудов ЧАК».

Труды ЧАК. – Чернигов, 1905. – Вып. 6. – Приложения. – С. 15–18.

Опубл.: Труды ЧАК. – Чернигов, 1905. – Вып. 6. – Приложения. – С. 21 (факсиміле документу із зображенням печатки Феодосія Углицького).

Рец.: Киевская старина. – 1905. – № 5. – Отд. II. – С. 158–159 (Г. Коваленко).

1907

10. Опис рік та річок Чернігівського полку 1754 р.

– на засіданні 23 грудня 1907 р. було ухвалено надрукувати у «Трудах ЧАК» «Вѣдомость, за силу ордера генеральной войсковой канцелярии в полковой Чернѣговской канцелярии по сотенным справкам сочиненная, какие в полку Чернѣговском реки и речки имѣются, откуда оние вышли и где впали, и какое на оних реках и речках имѣется поселение, яко то мѣстечка, села, деревнѣ, хутора, пасѣки, мелници и протчие знатние урочища, о том ниже сего значится, 1754 году августа 25 дня». Свого часу цю пам'ятку готував до публікації О.М. Лазаревський, від спадкоємців якого за посеред-

ництвом В.Л. Модзалевського рукопис надійшов у розпорядження комісії.

Труды ЧАК. – Чернигов, 1908. – Вып. 7. – Приложения. – С. 65.

Опубл.: Описание рек и речек Черниговского полка в 1754 году // Труды ЧАК. – Чернигов, 1908. – Вып. 7. – Отд. I. – С. 3–52 (публікацію супроводжують ґрунтовна передмова та підрядкові примітки).

1908

11. Витяг з видаткової книги Новгород-Сіверського Спасо-Преображенського монастиря за 1777 р.

– на засіданні 5 січня 1908 р. П.М. Добровольський ознайомив присутніх з фрагментом видаткової книги Новгород-Сіверського Спасо-Преображенського монастиря за 1777 р., який містив «Реестр здержанним отцом игуменом в Черниговѣ денгам, а на что именно, под сим означается» – докладний реєстр видатків ігумена Євстафія Пальмовського під час його поїздки з Новгорода-Сіверського до Чернігова і назад. Було ухвалено надрукувати цей документ у «Трудах ЧАК».

Труды ЧАК. – Чернигов, 1908. – Вып. 7. – Приложения. – С. 72.

Опубл.: Добровольский П.М. Выписка из расходной книги Новгород-Северского монастыря за 1777 год // Труды ЧАК. – Чернигов, 1908. – Вып. 7. – Отд. II. – С. 179–184 (публікацію супроводжує передмова П.М. Добровольського).

1910

12. Уривки з актової книги міста Стародуба за 1664–1673 рр.

– на засіданні 27 березня 1910 р. було ухвалено опублікувати у «Трудах ЧАК» підготовлені В.Л. Модзалевським до друку уривки з актової книги міста Стародуба за 1664–1673 рр.

Труды ЧАК. – Чернигов, 1911. – Вып. 8. – С. 68.

Опубл.: Модзалевский В.Л. Отрывки из Стародубовской меской книги за 1664–1673 гг. // Труды ЧАК. – Чернигов, 1911. – Вып. 8. – С. 71–105 (70 документів з передмовою публікатора).

Рец.: Наше минуле. – 1918. – Ч. 3. – С. 172–174 (І.Опоков).

13. Царські грамоти другої половини XVII ст. із зібрання Є.О. Судієнка

– на засіданні 27 березня 1910 р. було ухвалено опублікувати у «Трудах ЧАК» три царські грамоти другої половини XVII ст. із зібрання Є.О. Судієнка, які він передав до архіву комісії: грамоту Олексія Михайловича чернігівському єпископу Зосимі Прокоповичу від 30 вересня 1649 р. та грамоти Федора Олексійовича від 12 квітня 1677 р. і Петра Олексійовича від 1 квітня 1682 р. чигиринському, а потім київському полковнику Г. Карпову.

Труды ЧАК. – Чернигов, 1911. – Вып. 8. – С. 68.

Опубл.: Три царские грамоты XVII века из собрания Е.А. Судиенко // Труды ЧАК. – Чернигов, 1911. – Вып. 8. – С. 106–114 (публікацію супроводжують передмова і примітки М.А. Доброгаєва).

14. Листи до удови стародубського полковника М. Самойловичевої, її зятя М. Корсака й онука М. Корсака 1691–1773 рр.

– на засіданні 27 березня 1910 р. було ухвалено надрукувати у «Трудах ЧАК» добірку листів до удови стародубського полковника М. Самойловичевої, її зятя М. Корсака й онука М. Корсака 1691–1773 рр. із зібрання В.Д. Голицина, які він передав до архіву комісії.

Труды ЧАК. – Чернигов, 1911. – Вып. 8. – С. 68.

Опубл.: Из архива князя В.Д. Голицына: Письма разных духовных лиц к вдове стародубского полковника Марии Самой-

ловичевой, урожденной Сулимовой, к ее зятю Михаилу Корсаку и сыну последнего Максиму за 1691–1773 гг. // Труды ЧАК. – Чернигов, 1911. – Вып. 8. – С. 115–151 (43 листи з передмовою і примітками Є.О. Корноухова і М.М. Бережкова; листи польською та грецькою мовами надруковано у російському перекладі).

15. Сімейна хроніка роду дворян Іскрицьких

– на засіданні 4 квітня 1910 р. П.Я. Дорошенко виголосив доповідь «Сімейна хроніка роду дворян Іскрицьких». Рукопис пям'ятки під назвою «Сказание о дедах», яку 1844 р. упорядкував поміщик Суразького повіту Чернігівської губернії Ф.М. Іскрицький, належав предводителю дворянства Суразького повіту, депутату III Державної Думи М.О. Іскрицькому. Комісія доручила П.Я. Дорошенку підготувати хроніку до друку.

Труды ЧАК. – Чернигов, 1911. – Вып. 8. – С. 70.

Опубл.: Семейная хроника рода Искрицких // Труды ЧАК. – Чернигов, 1911. – Вып. 8. – С. 152–194. (публікацію супроводжує передмова П.Я. Дорошенка).

16. Документи з історії формування ополчення 1812 р. у Чернігівській губернії

– на засіданні 29 листопада 1910 р. Є.О. Корноухов та І.Д. Пашинський повідомили про підготовку добірки документів з історії формування у Чернігівській губернії ополчення 1812 р., які зберігалися в архіві Чернігівського губернського дворянського зібрання. На засіданні 16 травня 1912 р. комісія ухвалила надрукувати ці матеріали в «Трудах ЧАК».

Труды ЧАК. – Чернигов, 1913. – Вып. 10. – С. 207, 246–247.

Опубл.: Материалы по истории формирования ополчения 1812 г. в Черниговской губернии // Труды ЧАК. – Чернигов, 1913. – Вып. 10. – С. 91–136 (документи опубліковано у витягах і регестах).

1911

17. Документи з історії селянської реформи 1861 р. у Чернігівській губернії

– уперше питання про необхідність збирання і публікації документів з історії селянської реформи 1861 р. на Чернігівщині порушив у своєму листі до комісії восени 1897 р. О.М. Лазаревський. Актуальність його закликів комісія підтвердила на засіданні 18 січня 1903 р. Більш чіткого вигляду цей проект набув у зв'язку із відзначенням 50-річчя селянської реформи. На засіданні 22 березня 1911 р. комісія вирішила оприлюднити в «Трудах ЧАК» добірку документів з історії селянської реформи 1861 р. на Чернігівщині, упорядкування якої було доручено О.О. Барановському. Згодом, однак, задум зазнав істотної трансформації, і на засіданні 30 жовтня 1911 р. комісія запропонувала П.Я. Дорошенку і В.Л. Модзалевському терміново підготувати до друку матеріали Чернігівського дворянського губернського комітету в справі облаштування і поліпшення побуту поміщицьких селян 1858–1859 рр., які зберігалися у архіві Чернігівського губернського дворянського зібрання. Остаточний зміст добірки комісія затвердила на своєму засіданні 14 лютого 1912 р.

Труды ЧАК. – Чернигов, 1898. – Вып. 1. – Отд. I. – С. 36;

Труды ЧАК. – Чернигов, 1903. – Вып. 5. – Отд. I. – С. 114–115;

Труды ЧАК. – Чернигов, 1913. – Вып. 10. – С. 211, 229–230, 236.

Опубл.: Извлечения из журналов Черниговского дворянского губернского комитета об устройстве и улучшении быта помещичьих крестьян (1858–1859 гг.) // Труды ЧАК. – Чернигов, 1912. – Вып. 9. – С. 58–411 (публікацію супроводжує передмова П.Я. Дорошенка і В.Л. Модзалевського).

18. Справа чернігівського протопопа І.Л. Корбелецького 1803 р.

– на засіданні 30 жовтня 1911 р. було ухвалено опублікувати у «Трудах ЧАК» підготовлені до друку Є.О. Корноуховим документи, що надійшли до комісії з Сенатського архіву в Петербурзі. Вони являли собою віршовані скарги протопопа І.Л. Корбелецького на чернігівського єпископа Віктора Садковського, адресовані тодішньому міністру юстиції і поету Г.Р. Державіну.

Труды ЧАК. – Чернигов, 1913. – Вып. 10. – С. 225–226.

Опубл.: *Корноухов Е.А.* Дело черниговского протопопа Корбелецкого // Труды ЧАК. – Чернигов, 1913. – Вып. 10 – С. 196–200 (документи надруковано у витягах з післямовою М.А. Доброгаєва).

19. Документи до біографії Р. Ракушки-Романовського

– на засіданні 13 грудня 1911 р. було вирішено надрукувати у «Трудах ЧАК» доповідь В.Л. Модзалевського «Роман Ракушка, один з діячів «Руїни», у додатку до якої передбачалося опублікувати добірку документів до біографії Р. Ракушки-Романовського – відомого політичного діяча другої половини XVII ст., ймовірного автора Літопису Самовидця.

Труды ЧАК. – Чернигов, 1913. – Вып. 10. – С. 231.

Опубл.: *Модзалевский В.Л.* Роман Ракушка, один из деятелей «Руины» / Приложения // Труды ЧАК. – Чернигов, 1913. – Вып. 10. – С. 48–55 (8 документів 1654–1687 рр.). Значно пізніше в додатку до іншої студії В.Л. Модзалевського у науковий обіг було запроваджено ще 16 документів 1655–1701 рр. до біографії Р. Ракушки-Романовського (*Модзалевский В.* Перший військовий підскарбій Роман Ракушка: Нарис його життя та діяльності // Записки історично-філологічного відділу УАН. – К., 1923. – Кн. II - III. – С 45–59).

1912

20. Ухвала про ствердження у дворянських правах роду Костенських 1784 р.

– на засіданні 16 травня 1912 р. О.М. Єфимов ознайомив присутніх з ухвалою 1784 р. про ствердження у дворянських правах роду Костенських, яка містила, зокрема, цікаві відомості про так звану «справу» В. Кочубея та І. Іскри 1708 р. Комісія вирішила надрукувати цей документ у «Трудах ЧАК» і звернулася до архіву Полтавського губернського дворянського зібрання, де зберігався оригінал ухвали, з проханням надіслати її копію. З невідомих причин здійснити заплановану публікацію не поталанило.

Труды ЧАК. – Чернигов, 1913. – Вып. 10. – С. 242–243.

21. Укази Малоросійської колегії 1765 р. про підтвердження прав бобровників, стрільців і пташників Чернігівського, Ніжинського та Стародубського полків

– на засіданні 16 травня 1912 р. комісія ухвалила надрукувати у «Трудах ЧАК» доповідь Є.О. Корноухова «Доля бобровників, стрільців і пташників Чернігівської губернії», у додатку до якої передбачалося опублікувати два укази Малоросійської колегії 1765 р.

Труды ЧАК. – Чернигов, 1913. – Вып. 10. – С. 243–244.

Опубл.: *Корноухов Е.А.* Судьба бобровников, стрельцов и пташников Черниговской губернии/ [Приложение] // Труды ЧАК. – Чернигов, 1913. – Вып. 10. – С. 67–73.

22. Рукопис про розкольніцькі слободи Чернігівської губернії

– на засіданні 17 листопада 1912 р. було заслухано пропозицію І.С. Абрамова щодо публікації у «Трудах ЧАК» рукопису про розкольніцькі слободи Північної Чернігівщини з його зібрання. Комісія ухвалила відкласти вирішення питання до ознайомлення з рукописом. З невідомих причин пам'ятку опубліковано не було.

Труды ЧАК. – Чернигов, 1913. – Вып. 10. – С. 250.

23. Матеріали з історії Чернігово-Сіверщини XVII–XVIII ст.

– на засіданні 14 грудня 1912 р. В.Л. Модзалевський запропонував запровадити у «Трудах ЧАК» рубрику «Матеріали і замітки», у якій мали публікуватися «окремі й систематично підібрані документи з необхідним коментарем, і таким шляхом були б збережені від можливої втрати цінні папери». На засіданні 9 лютого 1913 р. він ознайомив присутніх з документами, призначеними до друку в цій рубриці у 10-му випуску «Трудов ЧАК». У передмові до публікації В.Л. Модзалевський стисло схарактеризував розроблені ним принципи передачі тексту джерел: «друкуються вони без змін у розумінні орфографії, але для зручності читання в них запроваджені розділові знаки, власні імена друкуються з великими літерами, деякі слова злиті, а інші навпаки розділені відповідно до вимог сучасного правопису; крім того слов'янські цифри замінені арабськими».

Труды ЧАК. – Чернигов, 1913. – Вып. 10. – С. 142, 144, 252;

Труды ЧАК. – Чернигов, 1915. – Вып. 11. – С. 195.

Опубл.: *Модзалевский В.Л.* Материалы и заметки [Вып. 1]: Пять документов времени Богдана Хмельницкого; Акты, относящиеся до истории землевладения; К истории городов и церквей; К истории сословных отношений; Мать Мазепы; Духовные завещания // Труды ЧАК. – Чернигов, 1913. – Вып. 10. – С. 142–195; *Его же.* Материалы и заметки [Вып. 2]: К характеристике жизни и деятельности Семена Паляя; Из старинной переписки рода Забил; Брак гетмана Брюховецкого; К истории компанейских полков; Дело об увольнении Ивана Забилья от уряда хоружого Генеральной войсковой артиллерии (1734–1735 гг.) // Труды ЧАК. – Чернигов, 1915. – Вып. 11. – С. 157–192 (загалом у цій рубриці було оприлюднено – цілком або у витягах чи регестах – близько 70 документів XVII–XVIII ст. з передмовами і примітками публікатора).

1913

24. Документи про навчання козацьких дітей грамоті та військовій справі у Чернігівському полку 1768 р.

– на засіданні 29 березня 1913 р. було ухвалено надрукувати у «Трудах ЧАК» студію Г.А. Максимовича «Навчання грамоті й військовій екзерциції у Чернігівському полку в кінці XVIII ст.», у додатку до якої передбачалося опублікувати «Рапорт» Березнянського сотенного правління і «Ведомости» Синявської сотні, надіслані до Чернігівської полкової канцелярії, про навчання козацьких дітей грамоті та «військовій екзерциції» 1768 р. Однак з нез'ясованих причин Г.А. Максимович передав свою працю до друку у київське Історичне товариство Нестора-літописця.

Труды ЧАК. – Чернигов, 1915, – Вып. 11. – С. 197.

Опубл.: *Максимович Г.А.* Обучение грамоте и воинской экзерциции в Старой Малороссии в конце XVIII века (По делу архива Харьковского историко-филологического общества. Черниговский отдел, № 2413) / Приложение // Чтения в Историческом обществе Нестора-летописца. – К., 1913. – Кн. 23. – Вып. II. – Отд. II. – С. 138–142 (3 документи 1768 р.).

25. Актова книга міста Стародуба 1693 р.

– на засіданні 15 листопада 1913 р. В.Л. Модзалевський запропонував опублікувати окремим виданням актову книгу міста Стародуба 1693 р. («Протокул до записованя справ вечистых и совокупно поточних»), оригінал якої зберігався в архіві комісії. Було ухвалено надрукувати цю пам'ятку за редакцією В.Л. Модзалевського. У передмові до видання він визначив правила передачі тексту: «орфографія оригіналу збережена; зміни внесені у текст лише в таких відношеннях: слов'янські цифри замінені арабськими; поділ і злиття слів зроблено згідно сучасних вимог; власні імена надруковані з великими заглавними літерами; розставлені розділові знаки; акти занумеровані. Ніяких пропусків у порівнянні з оригіналом у виданні не зроблено; коротше кажучи, читач побачить

перед собою копію з оригіналу, наскільки, звичайно, мені вдалося дотримати точності у самому редагуванні пам'ятки».

Труди ЧАК. – Чернигов, 1915. – Вып. 11. – С. 201–202.

Опубл.: *Модзалевский В.Л.* Актовая книга Стародубского городского уряда 1693 года. – Чернигов, 1914. – 2, 137 с. (до складу пам'ятки входять 193 документи; публікацію супроводжують передмова, іменний та географічний покажчики).

Рец.: Наше минуле. – 1918. – Ч. 3. – С. 172–174 (І. Опоков).

26. Послужні списки бунчукових товаришів середини XVIII ст.

– на засіданні 15 листопада 1913 р. на пропозицію Я.М. Ждановича було ухвалено надрукувати у «Трудах ЧАК» послужні списки бунчукових товаришів середини XVIII ст. Публікацію здійснено не було.

Труды ЧАК. – Чернигов, 1915. – Вып. 11. – С. 202.

27. Чолобитна про обрання гетьманом К. Розумовського

– на засіданні 15 листопада 1913 р. на пропозицію Я.М. Ждановича було ухвалено надрукувати у «Трудах ЧАК» чолобитну про обрання гетьманом К. Розумовського. Публікацію здійснено не було.

Труды ЧАК. – Чернигов, 1915. – Вып. 11. – С. 202.

1914

28. Листи О.І. Покорського-Жоравка до дружини 1858–1859 рр.

– на засіданні 12 квітня 1914 р. П.Я. Дорошенку було доручено вивчити питання про доцільність публікації у «Трудах ЧАК» листів відомого громадського діяча, поміщика Мглинського повіту Чернігівської губернії О.І. Покорського-Жоравка до дружини (1858–1859 рр.), які зберігалися у його дочки Д.О. Покорської-Жоравко. Готував листи до друку В.Л. Модзалевський, який у передмові до публікації схарактеризував принципи передачі тексту джерел: «Друкуючи листи ми прагнули, по можливості, зберегти їх характер: вони написані дуже живою мовою, яка нагадує розмовну. Орфографія листів збережена майже недоторканою; довелось тільки місцями розставити інакше знаки й виправити явні описки».

Труды ЧАК. – Чернигов, 1915. – Вып. 11. – С. 210.

Опубл.: *Модзалевский В.Л.* Письма Александра Ивановича Покорского-Жоравко к жене Серафиме Павловне, рожденной Потье-де-ла-Фромандьер (1858–1859 гг.) с приложением отрывка из воспоминаний А.И. Покорского-Жоравко о Черниговском губернском комитете об устройстве и улучшении быта помещичьих крестьян // Труды ЧАК – Чернигов, 1915. – Вып. 11. – С. 51–101 (публікацію супроводжують передмова і примітки).

29. Записки М.М. Киріякова з історії роду Киріякових

– на засіданні 12 квітня 1914 р. П.Я. Дорошенку було доручено вивчити питання про доцільність публікації у «Трудах ЧАК» записок М.М. Киріякова з історії роду Киріякових, які зберігалися у його онука М.М. Киріякова.

Труды ЧАК. – Чернигов, 1915. – Вып. 11. – С. 210.

Опубл.: *Кирияков М.М.* О роде Кирияковых: Записки Михаила Михайловича Кириякова (1810–1839 гг.) // Труды ЧАК. – Чернигов, 1915. – Вып. 11. – С. 103–114.

1915

30. Супліка військового товариша Р. Коншиця президентові Малоросійської колегії графу П. Рум'янцеву про дозвіл облаштування цегельні та порцелянового заводу у с. Полошки, що на Глухівщині, 1768 р.

– на засіданні 25 листопада 1915 р. було вирішено надрукувати у «Трудах ЧАК» доповідь В.Л. Модзалевського «До історії с. Полошек Глухівського повіту», в додатку до якої передбачалося опублікувати супліку Р. Коншиця 1768 р. Поблизу с. Полошки знаходились поклади високоякісної глини – каоліну. Згодом, у першій половині XIX ст. на цій сировині працювала відома порцелянова фабрика А. Миклашевського у сусідньому с. Волокитине. Здійснити цю публікацію В.Л. Модзалевському не поталанило, але значно пізніше, 1928 р. супліку Р. Коншиця запровадив у науковий обіг П.І. Смолічев.

Киселевич Ф.Я. Выдержки из доклада В.Л. Модзалевского «К истории с. Полошек Глуховского уезда», читанного на заседании Черниговской губернской архивной комиссии 25 ноября 1915 г. // Черниговская земская неделя. – 1916. – №11. – С. 16–17.

Опубл.: *Смолічев П.* До історії порцелянового виробництва на Чернігівщині // Ювілейний збірник на пошану академіка М.С. Грушевського. – К., 1928. – Т. 1. – С. 96–97.

31. Присяжні списки старшини, козаків та міщан Лівобережної України царям Федору, Іоанну і Петру Олексійовичам 1676 і 1682 рр.

– на засіданні 30 грудня 1915 р. В.Л. Модзалевський запропонував видати присяжні списки 1676 і 1682 рр., які зберігалися в архіві Міністерства юстиції у Москві. На думку вченого, «списки ці... дуже цінні для історії Лівобережжя, оскільки містять дані біографічного і генеалогічного характеру, а також з історії виборного начала і залюднення». Комісія ухвалила виділити кошти на копіювання і публікацію документів, але реалізувати цей проект не поталанило.

Киселевич Ф. О заседании Черниговской архивной комиссии 30 декабря 1915 г. // Черниговская земская неделя. – 1916. – № 3. – С. 8.

1917

32. Матеріали до біографії стародубського полковника другої половини XVII ст. Т. Олексійовича

– згідно з рішенням комісії у 12-му випуску «Трудов ЧАК» було опубліковано добірку документів до біографії стародубського полковника другої половини XVII ст. Тимофія Олексійовича, яку підготував В.Л. Модзалевський. На думку вченого, зібрані матеріали дозволяють відповісти на питання, що робила ця людина, будучи міським отаманом; яким він був полковником і у чому далася взнаки діяльність його; які наслідки принесло йому, в розумінні матеріальному, дворазове тримання в руках полковницького пернача; які стосунки у нього були з гетьманською владою, з «піданими» і т.п.? Принагідно відповіді на ці питання дадуть можливість висвітлити і більш загальні питання: ким був взагалі полковник того часу, міський отаман, які стосунки були між «державцею» і «підданими», яким був адміністративний та судовий устрій краю і т.д.; усе це введе читача у вивчення тієї епохи».

Труды ЧАК. – Чернигов, 1917–1918. – Вып. 12. – Часть 1. – С. 5–6.

Опубл.: *Модзалевский В.Л.* Материалы для биографии стародубского полковника Тимофея Алексеевича // Труды ЧАК. – Чернигов, 1917–1918. – Вып. 12. – Часть. 1. – С. 1–137 (60 документів 1654–1682 рр. з передмовою публікатора; обіцяні показники з технічних причин надруковані не були).

Рец.: Наше минуле. – 1918. – Ч.3. – С. 174–175 (Є. Онацький).